

انصرص الخصوص فى ترجمة القصص
(شرح فارسى قصص الحكم)

جلد اول

تأليف ركن الدين مسعود شيرازى

(باباركن الدين)

مقدمه و تصحيح

دکتر حامد ناجى

شابک	دوره: ۴-۷۹۹-۱۰۰-۱۹۷۸-۱۰۰ ج. ۱: ۳-۷۹۶-۳۷۲-۹۶۴-۱۹۷۸
شماره کتابشناسی ملی	ج. ۲: ۰-۷۹۷-۳۷۲-۹۶۴-۱۹۷۸ ج. ۳: ۷-۷۹۸-۳۷۲-۹۶۴-۱۹۷۸
عنوان و نام پدیدآور	۴۲۰۰۶۷۷ : نصوص الخصوص فی تریب الفصوص: شرح فصوص الحکم ابن عربی / از رکن الدین مسعود بن عبدالله شیرازی مسعودی به بابارکنا؛ مقدمه و تصحیح حامد ناجی.
مشخصات نشر	: تهران: سخن، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	ج. ۳:
فروست	: مجموعه تحقیقات عرفانی؛ ۱۰
یادداشت	: کتاب حاضر شرحی است بر کتاب «فصوص الحکم» اثر مولانا ابن عربی.
موضوع	: ابن عربی، محمد بن علی، ۵۶۰-۶۳۸ق. فصوص الحکم و تفسیر
موضوع	: عرفان - متون قدیمی تا قرن ۱۴
موضوع	: تصوف - متون قدیمی تا قرن ۱۴
موضوع	: فلسفه اسلامی
رده‌بندی دیویی	: ۲۹۷/۸۳
رده‌بندی کنگره	: ۱۳۹۵ ۶۰۴۲۲۲ ۲الف / BP۲۸۳
سرشناسه	: بابارکن الدین شیرازی، مسعود بن عبدالله، -۷۶۹ق.
شناسه افزوده	: ناجی اصفهانی، حامد، مقدمه‌نویس، مصحح
شناسه افزوده	: ابن عربی، محمد بن علی، ۵۶۰-۶۳۸ق. فصوص الحکم. شرح
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیبا

قطب علمی تحقیق
در متون حکمی و عرفانی

انتشارات سخن

خیابان انقلاب، خیابان دانشگاه،

خیابان وحید نظری، شماره ۴۸

نمابر: ۶۶۴۰۵۰۶۲

www.sokhanpub.com

E.mail: info@sokhanpub.com

مجموعه تحقیقات عرفانی

۱۰

نصوص الخصوص فی ترجمه الفصوص

(شرح فارسی نصوص الحکم)

(دوره سه جلدی)

جلد اول

تألیف رکن الدین مسعود شیرازی (بابا رکاب الدین)

مقدمه و تصحیح: دکتر حامد ناجی اصفهانی

چاپ اول: ۱۳۹۵

لیتوگرافی: صدف

چاپ: مهارت

تیراژ: ۱۱۰۰ نسخه

شابک جلد اول: ۹۷۸-۹۶۴-۳۷۲-۷۹۶-۳

شابک جلد دوم: ۹۷۸-۹۶۴-۳۷۲-۷۹۷-۰

شابک جلد سوم: ۹۷۸-۹۶۴-۳۷۲-۷۹۸-۷

شابک دوره: ۹۷۸-۹۶۴-۳۷۲-۷۹۹-۴

تلفن تماس برای تحویل کتاب در تهران و شهرستان‌ها

۶۶۹۵۳۸۰۴ و ۶۶۹۵۳۸۰۵

ای نام تو بهترین سرآغاز
بی نام تو نامه کی کنم باز

حکمت و عرفان اسلامی میراث گرانبهای فرهنگ اسلامی است که از زمان پیدایش تا کنون تاریخی پرفراز و نشیب را پشت سر گذاشته و امروز سرمایه های ارزشمند خویش را با سخاوت به ما سپرده است. زمانی می توانیم از این گنجینه بزرگ علمی و فکری بهره کافی ببریم که ذخایر آن را بخوبی بشناسیم و با شیوه های علمی در آن متون تحقیق کنیم. امروز دامنه پژوهش های عرفانی سخت گسترش یافته و شمار زیادی از اهل فضل در زمینه های مختلف از جمله تاریخ، مبانی، آثار، شخصیت ها، تصحیح متن، زبان عرفانی به تحقیق مشغولند و یافته های خویش را در قالب مقاله، کتاب و پایان نامه ارائه می کنند. به دلایل زیر ضروری است هم کمیت این پژوهش ها افزایش یابد، هم جهت کیفی این فعالیت ها سامان پذیرد:

۱. ابعاد عرفان اسلامی متنوع و متعدد است و پژوهش های عرفانی از جهت کمی نتوانسته همه مسائل و بحث عرفان اسلامی را دربرگیرد.
 ۲. بخش زیادی از پژوهش های عرفانی هدفمند نیست و حول محور توانائی و علاقه پژوهشگران به صورت پراکنده شکل می گیرد.
 ۳. بخشی از پژوهش های عرفانی روش مند نیست و به نتایج تازه ای نمی انجامد.
 ۴. به سبب امکان انجام تحقیقات میان رشته ای، این قلمرو تحقیقی نیازهای جدیدی احساس می شود. بنابراین، برای رفاه این نیازها و در نظر گرفتن مقتضیات جدید باید اهداف تازه ای را تعریف کرد، برای تحقق آنها کوشید.
- اگر تحقیقات عرفانی آسیب شناسی شود و مقتضیات جدید در نظر گرفته شود، توجه قرار گیرد، این حقیقت بخوبی معلوم می شود که مانند بسیاری از عرصه های علمی و تحقیقی، تحقیقات انفرادی و کوشش های شخصی هر چند در جایگاه خود با ارزش و سودمند است، برای تحقق اهداف بزرگ کافی نیست. برای رفع این کاستی ضرورت دارد مراکز تحقیقی با برنامه های مشخص و دارای اهداف روشن کشف گردد و با سامان بخشیدن به فعالیت های علمی در این حوزه آنها را هدفمند سازد و تحقیقات گروهی را رونق بخشد.

قطب های علمی از جمله مراکز تحقیقی به شمار می روند که برای انجام تحقیقات گروهی و هدفمند شکل گرفته اند. قطب علمی تحقیق در متون حکمی و عرفانی

دانشگاه اصفهان از سال ۱۳۸۴ فعالیت خود را برای انجام تحقیقات عرفانی براساس برنامه ای مصوب آغاز کرد. در این برنامه برای تصحیح متون عرفانی و تحقیق در آن ها اهداف مشخصی تعریف شده و برای تحقق این اهداف فعالیت های قطب شکل گرفته است. بر این اساس همکاران محقق در دانشگاه های کشور سرح های زیادی را پیشنهاد کرده اند که تاکنون بیش از پنجاه طرح به تصویب رسیده و شماری از آن ها پایان یافته و شمار دیگری در حال اجراست.

قطب علمی در جهت گسترش فعالیت های علمی سامان یافته، با بسیاری از مراکز علمی و تحقیقی تعامل و رابطه علمی برقرار و در انجام طرح های پژوهشی و نشر یافته های تحقیقی همکاری خود را با آنها آغاز کرده است.

انتشارات سخن با امضای تفاهم نامه ای با قطب علمی توافق کرده اند که بخشی از تحقیقات عرفانی قطب را در مجموعه ای با عنوان مجموعه تحقیقات عرفانی منتشر سازند. تاکنون در این مجموعه آثار زیر انتشار یافته است:

۱. بیان التنزیل تألیف عزیزی فی ۲. کشف الحقایق تألیف عزیز نسفی ۳. الرسائل القشریه تألیف ابوالقاسم عبدالکریم بن هوازن قشیری ۴. شرح فصوص الحکم عقیف الدین تلمسانی ۵. تفسیر نوحیه منسوب به امام صادق (ع) ۶. منطق الاسرار روزبهان بقلی ۷. فیه ما فیه تألیف جلال الدین محمد بلخی ۸. تصحیح و ترجمه کشف الاسرار روزبهان بقلی ۹. فتح مفتاح الغیب تألیف محمد بن قطب الدین الازنیقی
- دهمین کتاب از این مجموعه نصوص الفصوص فی ترجمه الفصوص تألیف رکن الدین مسعود شیرازی (مشهور به بابا رکن) است که همراه با مقدمه، تعلیقات و فهرس نشر می یابد.

از حضرت باری- تعالی و تقدس- توفیق می طلبیم که این مجموعه هر روز پر بارتر شود و در معرفی میراث عرفان اسلامی مؤثر افتد.

سیدعلی اصغر میرباقری فرد

مدیر قطب علمی تحقیق در متون حکمی و عرفانی

فهرست

مقدمه.....	(۳۵)
گذری بر زندگانی ابن عربی و فصوص الحکم او.....	(۳۸)
بابا رکن الدین شیرازی.....	(۴۴)
آثار بابا رکن الدین.....	(۴۸)
شرح فصوص الحکم رکنای شیرازی.....	(۵۸)
ویژگیهای شرح شیرازی.....	(۶۲)
تحریرهای نصوص الخصوص.....	(۶۳)
نکاتی درباره شرح رکنای شیرازی.....	(۶۷)
اشاراتی چند در شرح عارف شیرازی.....	(۶۹)
سبک نگارش و انشای رکنای شیرازی.....	(۷۱)
مراحل تصحیح.....	(۷۳)
نسخه های اساس تصحیح.....	(۷۳)
روش تصحیح.....	(۷۶)
ویژگیهای رسم الخط.....	(۷۸)

نصوص الخصوص فی ترجمة الفصوص

شرح خطبه فصوص.....	۲۷
۱. فصّ حکمة إلهية فی کلمة آدمیة.....	۵۷
۲. فصّ حکمة نفثية فی کلمة شیئیة.....	۱۸۷
۳. فصّ حکمة سبوحية فی کلمة نوحية.....	۲۹۹
۴. فصّ حکمة قدوسیة فی کلمة إدريسیة.....	۴۰۹
۵. فصّ حکمة مُهمّية فی کلمة ابراهيمیة.....	۴۶۹
۶. فصّ حکمة حقّية فی کلمة إسحاقیة.....	۵۳۷

مجلد دوم

٧. فصل حكمة عليّة في كلمة اسماعيلية ٤٢٣
٨. فصل حكمة رَوْحِيّة في كلمة يعقوبية ٤٨١
٩. فصل حكمة نورية في كلمة يوسفية ٧٢٥
١٠. فصل حكمة أحدىّة في كلمة هودية ٨٠١
١١. فصل حكمة فاتحية في كلمة صالحية ٩٠٣
١٢. فصل حكمة قلبية في كلمة شعبية ٩٤٥
١٣. فصل حكمة ملكية في كلمة لوطية ١٠٢٣
١٤. فصل حكمة زرية في كلمة عزيزية ١٠٦٧
١٥. فصل حكمة ابوية في كلمة عيسوية ١١٢٥
١٦. فصل حكمة رحمانية في كلمة سليمانية ١٢٥١

مجلد سوم

١٧. فصل حكمة وجودية في كلمة لرجية ١٣٢٧
١٨. فصل حكمة نفسية في كلمة يونسية ١٣٧٧
١٩. فصل حكمة غيبية في كلمة ايوبية ١٤١١
٢٠. فصل حكمة جلالية في كلمة يحيوية ١٤٥٣
٢١. فصل حكمة مالكية في كلمة زكراوية ١٤٦٩
٢٢. فصل حكمة ايناسية في كلمة إلياسية ١٤٩٩
٢٣. فصل حكمة إحسانية في كلمة لقمانية ١٥٥١
٢٤. فصل حكمة امامية في كلمة هارونية ١٥٧٧
٢٥. فصل حكمة علوية في كلمة موسوية ١٦١٥
٢٦. فصل حكمة صمدية في كلمة خالدية ١٧٢٣
٢٧. فصل حكمة فردية في كلمة محمدية ١٧٣١

فهرست تفصیلی

نصوص الخصوص فی ترجمة الفصوص

۳	دیباچه.....
۱۵	در تمهید مبانی عرفان.....
۱۵	تحقیق در حقیقت وجود.....
۱۵	بدهات وجود.....
۱۶	اثبات واجب الوجود لذاته.....
۱۷	حضرت حقّ یا وجود مطلق.....
۱۸	شؤون هویت ذاتیه.....
۱۸	حضرات خمس.....
۱۹	صفات و اسماء الهی.....
۲۱	اسماء سبع یا ائمة الاسماء.....
۲۱	عالم جبروت و ملکوت.....
۲۲	عقل یا نفس ناطقه.....
۲۲	عالم مثال.....
۲۳	عالم انسان.....
۲۳	حضرات خمس.....
۲۳	تنزلات اربع.....
۲۴	وقوف انسان کامل بر مظاهر.....

شرح خطبه فصوص / ۲۷

- ۲۷ حمد و اقسام آن
 ۲۷ قوله، رُوِّحَ الله روحه:
 ۲۸ حمد اجمال حق بر خود
 ۲۸ حمد تفصیلی حق بر خود
 ۲۹ تفاوت، حمد و مدح و شکر
 ۳۰ اخلاص، حمد به الله
 ۳۰ نزول حکمت، قلوب
 ۳۱ تبیین حکمت و عدم معرفت
 ۳۱ قلب در عرفان
 ۳۱ اسامی روح
 ۳۲ کلمات الهی
 ۳۲ صراط مستقیم توحید در تعالیم انبیا
 ۳۴ در بیان دلیل اختلاف تعالیم انبیا
 ۳۵ در بیان صلوات الهی بر خاتم انبیا
 ۳۶ فرق جود و کرم
 ۳۶ راست ترین سخنها در محمد
 ۳۷ در شناسایی آل محمد
 ۳۷ سلام بر انبیا و اولیا
 ۳۸ چگونگی عرضه کتاب
 ۳۸ سبب اظهار اسرار در این کتاب
 ۳۹ صدق مکاشفه شیخ
 ۴۰ اطاعت خدا و رسول و اولو الأمر
 ۴۱ سر تسمیه کتاب به فصوص الحکم

۴۲	 اظهار کتاب بدون زیاده و نقصان
۴۳	 بندگان خاصّ الهی و عدم سلطنت شیطان بر آنها
۴۴	 القاء سبوحی در ظهور جمیع مراتب وجود
۴۵	 القائنات بی واسطه و با واسطه الهی
۴۶	 القائنات رحمانی و شیطانی و اقسام آن
۴۶	 سرّ تسمیه القائنات شیطانی
۴۷	 درخواست مقام ترجمانی در القائنات الهی
۴۸	 اهل الله و ارحامه قلوب
۴۸	 درخواست، به مقصدی حین تألیف
۴۹	 ظهور کتاب فصوص به دست نساء بنی هاشم
۵۱	 عدم نبوت شیخ اکبر در اظهار کتاب
۵۱	 ثبوت ختم نبوت و عدم ختم ولایت
۵۲	 عدم کسبی بودن ولایت
۵۳	 گوش سپردن به معانی کتاب و دریافت آن
۵۴	 وجوب انتقال معانی
۵۶	 رجاء شیخ در تأیید الهی بر القاء معانی

۱. فصّ حکمة إلهیة فی کلمة آدمیة / ۵۷

۵۷	 حکمت الهی حضرت آدم، اولین القاء الهی
۵۸	 تبیین معنی «فصّ»
۵۸	 معنی حکمت و الهیه و آدمیه در مقام
۵۸	 سرّ اختصاص هر فصّ به یک نبی
۵۹	 سرّ اختصاص حضرت آدم به حکمت الهی
۵۹	 خواست ذاتی حضرت حقّ بر ظهور اعیان
۶۱	 ظهور حضرت حقّ در کون جامع

- ۶۱ در معنای اعیان.
- ۶۲ در معنای کون.
- ۶۴ عدم همسانی رؤیت خود به خود با رؤیت در غیر.
- ۶۵ ایجاد عالم و ظهور استعداد در آن به حکم فیض اقدس.
- ۶۷ فیض اقدس و فیض مقدس.
- ۶۷ ظهور تمامی موجودات.
- ۶۸ دایره وجود و انسان کامل در آن.
- ۶۹ سلسله کامل یا روح عالم.
- ۷۰ تحقیق در لغز و جهول بودن انسان.
- ۷۲ جایگاه انسان بزرگ و ملاتکه.
- ۷۳ در معرفت انسان بزرگ و انسان صغیر.
- ۷۳ محبوبیت مراتب از رتبت برتر خود.
- ۷۴ واماندگان مرتبه عقل و ...
- ۷۴ معامله کاملان با عقل.
- ۷۵ ادعای منزلت رفیع در هر مرتبه به حسب جمعیت الهیه.
- ۷۶ جمعیت مرتبه انسانی.
- ۷۸ لزوم کشف الهی در فهم جمعیت مقام انسان.
- ۷۹ چگونگی عدم توانایی عقل نظری بر فهم مدعا.
- ۸۱ خلافت انسان و جایگاه وی.
- ۸۲ داستان پیدایش حضرت آدم.
- ۹۰ سر تسمیه انسان.
- ۹۰ تحقیق در معنی انسان العین.
- ۹۲ بیانی دیگر در تقریر معنای انسان العین.
- ۹۳ صفات چهارگانه انسان کامل.
- ۹۴ حادث ازلی.

۹۵	 دائم ابدی
۹۵	 کلمه فاصله
۹۶	 کلمه جامعه
۹۶	 تمامیت عالم به وجود انسان کامل
۹۷	 مقام خلافت انسان
۹۸	 سرّ خاتمت انسان کامل
۱۰۰	 تعلیل خاتمت انسان کامل
۱۰۱	 بقای عالم دنیا به جای انسان کامل
۱۰۲	 نقش انسان کامل در ختم نژاد آخرت
۱۰۴	 ظهور کمالات ذات الهی در انسان و حیات مرتبه احاطه و جمع در او
۱۰۴	 چگونگی اطلاق صورت پر خداوند
۱۰۵	 وجوب عبرت از احوال ملائکه و اعتراض به خلقت انسان
۱۰۶	 سبب توبیخ ملائکه
۱۰۷	 وظیفه ملائکه
۱۰۸	 بهره محدود ملائکه از معرفت
۱۰۸	 اختصاص ملائکه به اسم خاص برخلاف آدم
۱۰۹	 فرق تسبیح و تقدیس
۱۰۹	 سبب اعتراض ملائکه بر آدم
۱۱۰	 گرفتاری ملائکه به همان ایراد خود بر آدم
۱۱۱	 اختصاص ملائکه معترض به ملائکه ارضی
۱۱۲	 عدم علم کامل ملائکه
۱۱۳	 علم یقینی موجب عصمت است
۱۱۳	 تسبیح و تقدیس افزون در حضرت آدم
۱۱۷	 علت نقل اعتراض ملائکه بر آدم و لزوم عبرت از آن
۱۱۸	 بازگشت به حکمت ارتباط میان حق و عالم و آفرینش انسان

- ۱۱۹ حکم و اثر کلی در وجود عینی
- ۱۲۰ عینیت اعیان خارجی با امور کلیه
- ۱۲۲ ظاهریت و باطنیت در امور کلیه معقوله
- ۱۲۲ عدم جدایی امور کلیه از معقولیت
- ۱۲۴ تساوی نسبت زمانی و غیر زمانی به امور کلیه
- ۱۲۴ حاکمیت و محکومیت امور کلیه بر اعیان خارجی
- ۱۲۵ صفات علم و حیات و چگونگی حاکمیت و محکومیت در متعلق آنها
- ۱۲۶ حکومت امور کلیه و موجودات عینی بر یکدیگر
- ۱۲۷ عدم وجود امور کلیه در خارج و ظهور حکمی آنها در خارج
- ۱۲۸ قبول حکم امور کلیه از موجودات خارجی
- ۱۲۹ ظهور امور کلیه با حفظ معتدلیت در اعیان خارجی
- ۱۳۱ در ارتباط امور معقول و محسوس ارتباط امور محسوس با یکدیگر
- ۱۳۱ تکمیل گفتار به تنظیر ارتباط حادثات با واجب الوجود
- ۱۳۲ کسب وجوب در حادثات
- ۱۳۴ ظهور حادث به صورت واجب بجز وجوب ذاتی
- ۱۳۵ نظاره بر حادثات جهت علم به حق قدیم
- ۱۳۷ مناسبت‌هایی چند میان خالق و مخلوق
- ۱۳۹ مشاهده حق در خلق و بالعکس
- ۱۴۰ کثرت در وحدت، در معنی انسانیت در افراد
- ۱۴۱ فقر وجودی، تمایز خالق از مخلوق
- ۱۴۲ ازلیت و قدم و اولیت ذاتی در حضرت حق
- ۱۴۳ تحقیقی در اولیت برخی موجودات و اولیت حضرت حق
- ۱۴۵ آخریت حضرت حق
- ۱۴۵ عدم قدم عالم و جواز قول به دهر
- ۱۴۶ رجوع تمام صفات کمالی به خداوند

۱۴۷	چگونگی ادراک ظاهریت و باطنیت حضرت حق در عالم
۱۴۸	تطابق صفات عالم انسانی با صفات حضرت حق
۱۴۸	رضا و غضب در خدا و خوف و رجاء در انسان
۱۴۹	هیبت و اعتبارات آن
۱۵۰	انس و اعتبارات آن
۱۵۰	صفت جمال و جلال الهی و یا دو دست الهی
۱۵۱	خلیفه الهی یا شب عالم شهادت
۱۵۴	حجابهای ظاهری و نورانی برای حضرت حق
۱۵۶	دوران عالم بین کشف و الحاق
۱۵۷	عدم ادراک حقیقی حضرت حق به جهت عدم وجوب ذاتی مدرک
۱۵۸	عدم ادراک ذوقی و شهودی وجود ذاتی حضرت حق بر عارفان
۱۵۹	تکریم آدم توسط حضرت حق به واسطه نام جمعی
۱۶۰	علت انکار ابلیس بر آدم به جهت عدم قائم جمعی
۱۶۱	کسب نورانیت در وهم
۱۶۲	خلافت انسان کامل بر تمام رعایا
۱۶۲	سلطنت انسان کامل بر شیطان و چگونگی آن
۱۶۳	صورت ظاهره و صورت باطنه انسان کامل
۱۶۵	اقسام ظاهر و باطن
۱۶۶	ظهور و بطون حضرت حق در انسان کامل
۱۶۷	ظهور نسبی حضرت حق در موجودات به خلاف انسان کامل
۱۶۸	وجود عالم از سریان حضرت حق و معقولات کلیه
۱۶۹	علت افتقار عالم به حضرت حق از جهات قبل
۱۶۹	افتقار دوسویه خلق و حق
۱۷۰	در غنای ذاتی حضرت حق و چگونگی اعتبار افتقار
۱۷۱	در بیان عدم انفصال خلق و حق

۱۷۲	 حکمت خلقت صورت و روح و مرتبه انسان
۱۷۴	 خلقت نوع انسانی از حضرت آدم
۱۷۴	 مظاهر ربوبی در نشئات مختلف
۱۷۶	 انتساب کمالات به حضرت حق بر خلاف نقائص
۱۷۹	 ظهور حقایق ودیعت نهاده در حضرت آدم
۱۸۱	 اظهار حقایق به حسب مقدار رخصت نبوی در کتاب
۱۸۲	 مطالب ودیعت نهاده شده در کتاب
۱۸۳	 بیان بهرست فضهای فصوص الحکم
۱۸۵	 اقتصار در بیان حکمت‌های الهی به حسب امّ الکتاب در فصوص الحکم

۲. فصل حکمة نفیة فی کلمة شیئة / ۱۸۷

۱۸۷	 در بیان سرّ تقدّم و تاثر شیء بر کتاب فصوص
۱۸۹	 سرّ اختصاص حکمت نفیة به حضرت شیث
۱۸۹	 شیث و خلقت وی
۱۹۰	 شیث و حکم عطا
۱۹۰	 سرّ رسیدن در دعوات شرعی و غیر آن
۱۹۱	 زندگانی حضرت شیث
۱۹۱	 انقسام عطایا به حسب فاعل
۱۹۳	 انقسام عطایا به حسب قابل
۱۹۳	 استدعای معین و غیر معین در طلب زبانی
۱۹۵	 اقسام سائلان با زبان قال از حضرت حق
۱۹۶	 سؤال احتیاطی و جایگاه آن
۱۹۸	 در شناسایی اهل حضور
۱۹۹	 دعا و درخواست امتثالی در عهد محض
۲۰۱	 بیان حال حضرت ایوب در مقام سائلان

۲۰۲	سرّ سرعت و کندی استجابت دعا.....
۲۰۳	عدم تأخیر در استجابت دعا و چگونگی ظهور تأخیر در آن.....
۲۰۵	در تحصیل سائلان حالی.....
۲۰۵	مثالی در سؤال حالی.....
۲۰۷	مثالی در سؤال استعداد.....
۲۰۸	تنظیر سؤال به حمد، در وجوب اعتبار لفظ و حال در آنها.....
۲۰۹	مخفی تر بودن زبان استعداد از زبان حال.....
۲۱۰	سبب عدم سائل در کاملان.....
۲۱۱	علم گروهی از کاملان به تضای اعیان ثابت و عدم سؤال در آنها.....
۲۱۳	در شناسایی واقفان بر سرّ قدر.....
۲۱۴	چگونگی شناسایی سرّ قدر.....
۲۱۵	جامعیت و عدم آن در شناسایی سرّ قدر.....
۲۱۶	عدم ذاتی بودن شناسایی سرّ قدر در بنده.....
۲۱۷	عنایت حقّ و اقسام آن.....
۲۱۷	عنایت حقّ در اطلاع مخلوق از عین ثابت خود.....
۲۱۸	چگونگی تأخّر علم الهی از معلوم.....
۲۱۹	تحقیق کلام نهایی متکلمان در حدوث علم و فرق آن با گفتار اهل کسب.....
۲۲۰	در اقسام عطایا.....
۲۲۱	عطایای ذاتی.....
۲۲۱	تجلی حقّ بر بنده به مثابت آینه.....
۲۲۲	فرق تجلی شیطانی با تجلی رحمانی.....
۲۲۳	رؤیت عبد خود را در آینه الهی.....
۲۲۳	عدم رؤیت حقّ به صورت حقیقی.....
۲۲۴	مثال رؤیت در آینه بالاترین مثال تجلی ذاتی است.....
۲۲۵	نهایت علم در دریافت تجلی ذاتی حضرت حقّ.....

- ۲۲۶ تفصیل مثال آینه از فتوحات مکیه
- ۲۲۷ نفی ظهور عالم مثال در آینه
- ۲۲۷ وصول به تجلی ذاتی یا غایت سیر سالکان
- ۲۲۸ رؤیت عین ثابتۀ خود همان رؤیت حضرت حق است
- ۲۲۹ چگونگی مرآتیت حق بر بنده و بالعکس
- ۲۳۰ تحیر و عجز در دریافت مرآتیت حق و بنده
- ۲۳۱ دریافت سرّ، تباط خالق و مخلوق توسط خاتم الرسل و خاتم الاولیاء
- ۲۳۱ وصول حقیقت از مشکات خاتم الرسل و خاتم الاولیاء بر تمامی انبیاء و اولیاء
- ۲۳۴ عدم انقطاع ولایت و رسول به حقیقت معیت از طریق خاتم الاولیاء
- ۲۳۴ در اقسام نبوت و رسالت
- ۲۳۵ چگونگی تابعیت و تنبوت خاتم الاولیاء بر خاتم الرسل
- ۲۳۶ عدم نقص مراتب عالیّه بعدی را استیوار فضیلت غیر
- ۲۳۸ فضیلت حقیقی در تقدّم معرفت خداوند است
- ۲۳۹ وجوب رؤیت مکاشفه نبوی بر خاتم الانبیاء
- ۲۴۰ در بیان علت رؤیت دو خشت در خاتم الاولیاء
- ۲۴۱ سرّ تشبیه نبوت به فضّه و ولایت به ذهب
- ۲۴۱ مأخذ واحد در استفاده خاتم الرسل و خاتم الاولیاء
- ۲۴۲ علم تمامی انبیاء از خاتم الاولیاء
- ۲۴۲ علم به تمام قرآن به طور دفعی از جهت ولایت نه نبوت
- ۲۴۳ ولایت شمس و قمریه و نجمیه
- ۲۴۴ شرایط ولایت
- ۲۴۵ تساوی نسبت خاتم الرسل با خاتم الاولیاء و سایر انبیاء
- ۲۴۶ سیادت خاتم الرسل بر خاتم الاولیاء
- ۲۴۷ حق شفاعت برای خاتم الرسل
- ۲۴۹ تحقیق در اقسام ولایت و شناسایی خاتم الاولیاء

۲۵۲	در شناسایی مَنح اسمایی
۲۵۳	در اقسام رحمت، رحمت محض
۲۵۳	رحمت مختزج و اقسام آن
۲۵۴	ظهور عطایای الهی از سنده اسماء الهی، و ظهور عطایای اسم «الرحمن»
۲۵۵	در بیان پاره‌ای از عطایای اسماء الهی
۲۵۶	در چگونگی ظهور اسم جبار و غفار
۲۵۷	عطای الهی به میزان حکمت و عدل الهی
۲۵۹	در تناهی و عدم تناهی خدام اسماء الهی
۲۶۰	حقیقت واحد بل بر تمام اسماء و صفات
۲۶۱	عدم تکرار در عطایا بیان آمده: لا تکرار فی التجلی
۲۶۳	استفاده تمام انبیاء جز خاتم النبیین از علم شیئی در مقام
۲۶۴	تحلیل امداد خاتم الاولیاء بر تمامی موجودات با تأخر جسد عنصری او
۲۶۶	اتّصاف خاتم الاولیاء به اوصاف اضداد همجرح ضمت حق
۲۶۷	جواز اجتماع ضدّین در نزد اهل کشف
۲۶۸	چگونگی اتّصاف به ضدّین
۲۶۹	وجه تسمیه حضرت شیث
۲۷۰	هبه به حضرت آدم از خود او
۲۷۱	هبه الهی به مقتضای عین ثابت خود موجود
۲۷۳	تحلیل شارح از تناقض ظاهر در کلام شیخ اکبر
۲۷۴	عدم کشف سرّ قدر جز بر اوحدی
۲۷۵	مکاشفات سالک و مقتضای عین ثابت خود
۲۷۷	تمثیلی در مقام
۲۷۸	تمثیلی دیگر در مقام
۲۷۹	اشکال در تمثیل
۲۸۰	تحلیل برخی از شارحان و ردّ آن

- عطا یای گوناگون حقّ به حسب مرائی ۲۸۱
- شناخت استعداد خویش در دریافت عطایای حقّ ۲۸۲
- ردّ اهل نظر در چگونگی فاعلیت خداوند ۲۸۲
- فاعلیت حضرت حقّ به مقتضای مشیّت ۲۸۳
- استعداد جاذب عطای الهی است ۲۸۴
- معنای امکان و وجوب بالغیر نزد عارفان ۲۸۵
- تفسیر عرفانی مواد ثلاث و موجودات متحقّق به آن ۲۸۶
- تحقیق در آخرین شخص ولی ۲۸۸
- تقابل وجودی حضرت شیث با آخرین مولود ولی ۲۸۹
- نقل کلام نبیؐ بر ده نفی تناسخ و دهر در مقام ۲۹۰
- نفی تناسخ و تأویل آن ۲۹۱
- تفسیر و تأویل ظهور خاتم النبیین در چین با انسان کبیر ۲۹۳
- تفسیر و تأویل انفسی خاتم الاولیاء جی ۲۹۵

۳. فصّ حکمة سرّ حیه فی کلمة نوحیه / ۲۹۹

- سرّ از پی آمدن حکمت سبّوحیه بعد از نقیثیه ۲۹۹
- در معنی سبّوح ۳۰۰
- تحقیق عارف کاشانی در مقام و چگونگی ظهور اصنام ۳۰۰
- تحقیق عارف قیصری در مقام ۳۰۱
- عدم استقلال عقل و حکمت ارسال رسل ۳۰۲
- تذریه و تقدیس حقیقی بر طبق اخبار نبوت ۳۰۲
- تذریه یا تحدید حضرت حقّ ۳۰۳
- چگونگی تذریه مؤمنان ۳۰۵
- تحلیل شارح جندی در تذریه و تشبیه ۳۰۷
- جایگاه شرایع در تذریه حضرت حقّ ۳۰۸

۳۰۹	 ظهور حضرت حق در عالم و چگونگی آن
۳۱۲	 حضرت حق روح عالم است
۳۱۳	 شناخت عالم به شناخت حضرت حق
۳۱۴	 در عدم محدودیت حق و تحلیلی از شیخ جندی
۳۱۶	 حصول کمال معرفت در جمع بین تنزیه و تشبیه
۳۱۷	 سر معرفت اجمالی در مقام جمع بین تنزیه و تشبیه
۳۱۸	 سر مقام جمع بین تشبیه و تنزیه در مطالعه آفاق و انفس
۳۱۹	 دریافت مقام شیب با تأمل در صورت جسمیه انسان و روح او
۳۲۰	 جمع ظاهر و باطن در حدیث الهی
۳۲۱	 اشکال
۳۲۲	 جواب
۳۲۲	 اشکال
۳۲۲	 جواب
۳۲۳	 مقام تشبیه در ثنای انسان و حضرت حق بر خود
۳۲۵	 حامدیت و محمودیت، و مثنی و مثنی علیه بودن حضرت حق
۳۲۶	 تسبیح عیانی و قالی موجودات
۳۲۷	 رد تنزیه و تشبیه صرف، و اثبات طریقت جمع بین این دو مقام
۳۲۹	 طریق حق در سر معیت
۳۳۱	 تنزیه در تشبیه و بالعکس در کریمه قرآن
۳۳۲	 دعوت نوح و چگونگی آن
۳۳۶	 در آمدی بر تأویلات شیخ اکبر در داستان نوح
۳۳۷	 قابلیت در مظاهر
۳۳۹	 عدم اتیان قوم نوح به جهت عدم جمع بین تشبیه و تنزیه
۳۳۹	 عدم کمال در ابلاغ حضرت نوح به جهت عدم تشبیه
۳۴۰	 سبب هلاکت قوم نوح

- تحلیلی در چگونگی ثناء دانستن کلام حضرت نوح نسبت به قومش ۳۴۱
- تظیری در مقام ۳۴۲
- گروه‌های مختلف در امت نوح و فرجام آنها ۳۴۲
- مقام قرآن در جمع بین تشبیه و تنزیه ۳۴۳
- اختصاص قرآن در مقام جمع به محمد ۳۴۶
- تحقیق در سر عدم اتیان قوم نوح ۳۴۷
- سبب اجابت دعای نوح ۳۴۸
- دوریت امام حضرت محمد بر خلاف نوح ۳۴۹
- بیان چگونگی حکمت نوح بر قوم خود ۳۵۰
- رویت خداوند و چگونگی آن ۳۵۲
- خسران قوم نوح در اتباع از عقل و علم خود ۳۵۳
- تفاوت قوم حضرت محمد و حضرت نوح در ملک استخلاف ۳۵۴
- خداوند، مالک الملوك ۳۵۷
- مکر حضرت نوح بر قوم و مکر تر ۳۶۰
- دعوت خلق در دولت محمدی بر حسب اسماء ۳۶۱
- اقسام خوانندگان به حضرت حق و جایگاه آنها ۳۶۳
- مکر دیگر در دعوت نوح ۳۶۵
- بت پرستی و حقیقت طرد آن ۳۶۶
- وحدت وجود و حقیقت آن ۳۶۶
- فرق عارف مکاشف در عبادت و جاهل بت پرست ۳۶۷
- عدم اعتبار الوهیت حقیقی در بنهای جاهلی ۳۶۹
- تفاوت عارف و جاهل در فهم بتان ۳۷۰
- در شناسایی عارفان محبت و مضلمان در توحید ۳۷۱
- خطا و صواب در قوم نوح و نوحیان ۳۷۳
- مقام حیرت در ظالمان بر خود ۳۷۴

۳۷۵	تحقیق در شناسایی «فمنهم ظالم»
۳۷۸	سخن عارف کاشانی در مقام
۳۷۸	مقام توقف در سلوک در قوم نوح و موسی
۳۷۹	حیرت در سلوک بر حرکت دوری
۳۸۰	در اقسام سایرین، حرکت مستطیلی و حرکت دوری
۳۸۲	بهره از جوامع کلم و حکم در صاحب حرکت دوریه
۳۸۳	تاویل غرقه شدر قوم نوح در آب
۳۸۴	تأیید مقام به کریمه البهار سبّرت
۳۸۵	نصرت الهی بر صاحبان مقام
۳۸۶	بیانی واضح در وحدت احد
۳۸۷	سر خواندن نوح بر اسم رب
۳۸۸	نقصان در مقام تمکین
۳۸۸	جگونگی طلب رحمت در دعای نفرین کُرنه سر در نوح
۳۸۹	باطن زمین حضرتی از حضرات اهیّه در نزد محمد بن است
۳۹۱	بطن زمین یا ملکوت الهی
۳۹۲	تاویل پوشش بر سر کشیدن و دست در گوش کردن قوم نوح
۳۹۳	تاویل دیاراً در دعای حضرت نوح
۳۹۴	خروج از مرتبه عبودیت در قوم نوح
۳۹۵	حیرت در احوال قوم نوح
۳۹۷	در اسرار دعای حضرت نوح بر خود
۳۹۸	امان یافتگان قوم نوح
۴۰۰	جگونگی هلاکت ظالمان یا اهل الغیب
۴۰۱	هلاکت یا فنای اهل الغیب
۴۰۱	خلاصه دعوت نوحی
۴۰۴	جگونگی وصول به مقام نوحی

۴. فصّ حکمة قدّوسیة فی کلمة ادریسّیة / ۴۰۹

- ۴۰۹ در تفاوت تسبیح و تقدیس
- ۴۱۰ تفاوت تنزیه نوحی و ادریسی و سرّ اختصاصی ادریس به حکمت قدّوسی
- ۴۱۱ داستان حضرت ادریس
- ۴۱۴ اقسام علوّ
- ۴۱۴ اقسام سفار
- ۴۱۵ علوّ مکانی
- ۴۱۶ جایگاه فلک
- ۴۱۶ جایگاه عرش و کرسی
- ۴۱۷ تحقیق عارف کاشانی چندی در عرش و کرسی
- ۴۲۰ علوّ مکانت
- ۴۲۰ دنو مرتبه ادریسی از محمدیان
- ۴۲۱ کسب علوّ مکانی و مکانتی در کشف بر معیت
- ۴۲۲ برتری حضرت حقّ از علوّ مکانی و مکانتی
- ۴۲۳ چگونگی اعتبار علوّ در انسان کامل
- ۴۲۵ علوّ مکانی و مکانتی خداوند در قرآن کریم
- ۴۲۶ علوّ مکانی در خداوند و عدم ذاتی بودن آن
- ۴۲۶ علوّ مکانت در خداوند
- ۴۲۸ تفسیر عالین در کلام الهی
- ۴۲۸ تفسیر اسم العلی در خداوند
- ۴۲۹ چگونگی اعتبار علوّ در غیر خداوند
- ۴۳۱ علوّ ذاتی خداوند و علوّ اضافی در غیر خداوند
- ۴۳۴ جمع بین اضداد در شناسایی خداوند
- ۴۳۷ عدم تمامیت یکی از دو طرف ضدّ در مقام ظهور

۴۳۷	 دوئیت نفس و تعدّد احکام آن در عین وحدتش
۴۳۹	 نقش واحد در پیدایش اعداد
۴۴۰	 تنظیر ظهور اعداد به تکرار، به مقام خداوندی
۴۴۲	 در شناسایی حقیقت هر عدد به مرتبه خودش
۴۴۴	 مرتبه جنس واحد نسبت به سایر اعداد
۴۴۵	 مراتب بیست گانه عدد و جایگاه واحد در آنها
۴۴۶	 تنظیر مقام واحد در اعداد به حضرت حقّ و دریافت سرّ تزیه و تشبیه
۴۴۸	 وحدت فرزندان و پدر در داستان حضرت ابراهیم
۴۴۸	 سرّ ورود در حکایت حضرت ابراهیم و ذبیح او
۴۵۰	 سرّ فدای کبش به جبار ذبیح الله
۴۵۲	 تنظیر مقام به ظهور خلقت از حضرت آدم و حوا
۴۵۳	 در شناسایی ملکوت جسم و طبیعت
۴۵۴	 وحدت طبیعت با وجود مظاهر گوناگون
۴۵۵	 تمثیل عالم طبیعت به يك آینه یا چند آینه
۴۵۶	 تنوّع احکام مراتب به حسب تجلّیات حقیقت واحد
۴۵۷	 امتیاز مرتبه حقّی از خلقی و جمع بین دو مقام
۴۶۰	 در شناسایی علی مطلق
۴۶۱	 خیریت وجود
۴۶۱	 عرضی بودن شرور
۴۶۲	 در شناسایی غیر ذات احدی و تفاضل در آنها
۴۶۳	 هر يك از اسماء الهی علیاند
۴۶۴	 عینیت هر اسم مر سایر اسماء و چگونگی غیریت آن
۴۶۵	 برتری علی حقیقی از مکان و مکانت
۴۶۷	 امکان زوال علوّ به مکانت
۴۶۷	 عدم زوال علوّ حقیقی و ذاتی

۵. فصّ حکمة مُهیمیة فی کلمة ابراهیمیة / ۴۶۹

- ۴۶۹ در تعریف هیمان و شناسایی ملائکه مهیمین
- ۴۶۹ در هیمان ابراهیمی و مناسبت آن با وی
- ۴۷۲ هیمان ابراهیمی در اصل منازل صدگانه
- ۴۷۴ مقام بقاء بالله در ابراهیم خلیل
- ۴۷۵ مرتبه محبت و عشق در ابراهیم خلیل
- ۴۷۶ تفاوت است ابراهیمی و محبت محمدی
- ۴۷۸ داستان حضرت ابراهیم خلیل
- ۴۸۰ سرّ تسمیه حضرت ابراهیم به خلیل
- ۴۸۱ مثال عقلی در بیگونی فلان
- ۴۸۱ مثال حسّی در چگونگی تامل
- ۴۸۲ تخلّل حقّ در وجود ابراهیم و بنا کم
- ۴۸۴ اتّصاف حضرت حقّ به صفات محمّدی
- ۴۸۵ بازگشت تمام خیرها و حمد به حضرت حقّ
- ۴۸۷ کیفیت ظهور و بطون حضرت حقّ و خلق
- ۴۸۹ تعامل مألوه در اله جهت ظهور اسماء
- ۴۹۲ شناخت حضرت حقّ از طریق نظاره در عالم
- ۴۹۷ کشف در مقام فرق بعد الجمع
- ۴۹۸ در بیان احوال اشخاص در این معرفت
- ۵۰۰ ظهور حقیقت حال استعداد مجویان در قیامت بر ایشان
- ۵۰۲ هدایت خلق به مقتضای استعداد ذاتی
- ۵۰۴ در تأویل «لهداکم» در کریمه الهی
- ۵۰۶ در معرفت مشیّت و تبعیت آن از علم
- ۵۰۸ در سرّ کثرت اهل نظر و قلت اهل کشف

۵۰۹	حکم معلوم بر عالم
۵۱۰	ثبوت وجود بر حضرت حق و چگونگی ثبوت آن به مخلوق
۵۱۴	در تعامل بنده و حضرت حق
۵۱۶	در تعامل حضرت حق و بنده
۵۱۷	در توجیه و اعتذار از جانب شیخ اکبر
۵۲۶	در معرفت مقام خلیل و سرّ تسمیه به آن
۵۳۰	در معرفت نسب موجه دات با حضرت حق
۵۳۶	حضرت حق را الهی خلق به حق

فصل حکمت حقیّه فی کلمه إسحاقیه / ۵۳۷

۵۳۷	سرّ اختصاص حکمت حقیّه با حضرت ابراهیم
۵۳۸	تحقیقی در کشف صوری
۵۴۰	بیان عارف کاشانی در مشاهدات عالم حیات را قسم آن
۵۴۱	چگونگی مناسبت میان فداء و ذبیح
۵۴۱	گذری بر ماجرای مکاشفه حضرت ابراهیم در ذبیح مرزند
۵۴۴	تحلیل چگونگی مناسبت میان گوسفند و ذبیح
۵۴۶	تحلیل در متعلّق عنایت الهی در فداء
۵۴۷	عدم شائیت شتر به جای گوسفند در ذبیح
۵۴۸	در بیان سرّ فدای گوسفند بجای خلیفه الرحمن
۵۴۹	در تناسب میان فداء و مفدی عنه
۵۴۹	بیان عارف کاشانی در فداء و مرتبه اعلای آن
۵۵۲	مرتبه قرب جهادات و سایر موجودات به حضرت حق
۵۵۴	علم موجودات به حضرت حق و سرّ عدم اظهار آن
۵۵۴	قرب نبات و حیوان به حضرت حق و چگونگی قرب آدم
۵۵۵	ادله قرب موجودات به حضرت حق

۵۵۷	انواع انسان.....
۵۵۸	تحقیق عارف کاشانی در مرتبه قرب موجودات.....
۵۶۰	دریافت حقیقت مراتب توسط بالغان به مقام احسان.....
۵۶۲	عدم التفات به گفتار مخالفان.....
۵۶۳	رؤیای صادقه حضرت ابراهیم بر ذبح فرزند.....
۵۶۴	در تحلیل علت عدم تعبیر رؤیا توسط حضرت ابراهیم.....
۵۶۶	وجوب تعبیر در تجلی صوری.....
۵۶۷	داستان تعبیر رؤیا توسط ابوبکر.....
۵۷۱	وجوب تعبیر در رؤیا.....
۵۷۲	تصویرسازی در رؤیا.....
۵۷۴	آزمایش الهی در رؤیای ابراهیم جهت تفهیم وجوب تعبیر.....
۵۷۵	تنظیر وجوب تعبیر به رؤیای پسر بنی مخلد.....
۵۷۷	تعبیر شیر به علم در رؤیای نبی.....
۵۷۸	تمهید در چگونگی مشاهده نبی در رؤیا.....
۵۷۹	دیدن پیامبر در رؤیا.....
۵۸۱	عدم تعبیر در دیدن نبی در رؤیا.....
۵۸۳	وجوب تعبیر برخی از رؤیاهایی که نبی در آن دیده شود.....
۵۸۴	دو حکایت در وجوب تعبیر، در دیدن نبی در رؤیا.....
۵۸۷	در چگونگی دیدن حضرت حق در رؤیا و تعبیر آن.....
۵۹۰	حکایتی در رؤیای تعبیردار در دیدن حضرت حق.....
۵۹۱	تجلیات حضرت حق در موطن گوناگون.....
۵۹۵	گفتار با یزید بسطامی درباره قلب عارف.....
۵۹۶	تکمله شیخ اکبر در مقام قلب عارف.....
۵۹۸	عدم سیراب شدن قلب از تجلی حضرت حق.....
۵۹۹	ظهور و تجلی حضرت حق در تمامی خلقت.....

- خلق انسان به واسطه وهم و خلق عارف به همت خویش ۶۰۱
- فرق شعبده با کرامت عارفان ۶۰۳
- چگونگی انتساب خلق به عارف ۶۰۴
- انعدام مخلوق عارف به هنگام عدم توجه وی ۶۰۵
- مشاهده شارح ۶۰۵
- تفاوت خلق عارف با حضرت حق ۶۰۶
- چگونگی حفظ بقای امر مخلوق از همت عارف ۶۰۶
- غفلت عبد از خدای خود و عدم غفلت حضرت حق از مخلوقش ۶۱۰
- تمییز مخلوق عبد از مخلوق حق ۶۱۱
- سرّ مخصوص این کتاب ۶۱۲
- در جامعیت انسان کامل در آستانه حضور ۶۱۳
- دریافت تمام حقیقت توسط صاحب عرفان ۶۱۴
- اقسام تقوی به روایت خواجه عبدالله ۶۱۵
- ظهور حضرت حق به صورت عبد در ایجاد مخلوق به همت ۶۱۵
- دو شأن ربّیت و عبدیت در بنده ۶۱۶
- شأنیت ذاتی عبد بودن برای بنده و عدم جواز تخلف از آن ۶۱۷
- در معرفت عبدیت عبد و چگونگی فراخی آمال او ۶۱۷
- ادعای ربوبیت عبد و عجز او ۶۱۸
- گریه عارفان نشانی است از عجز ذاتی انسانها ۶۱۸
- وجوب ملازمت عبودیت در عبد و دوری از ربوبیت ۶۱۹

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

و الاستيفاق من الحكيم الخبير

الحمد لواهب الحكمة و العقل و الصلاة على النبي و الأهل

انسان از دیرباز می‌کشد که جایگاه خود را در منظومه هستی دریابد، و در این کوشش، افزون بر بهره‌ای از حواس پنجگانه خود بر این اندیشه بر می‌آید که از عقل خویشتن استفاده نماید، تا بدان جا که با استفاده از ابزار عقل به نقد داده‌های حسی می‌نشیند و در طی تتبع حسی حواس، خود را به فهم گزاره‌های همه شمول سوق می‌دهد و در اصطلاح، به فهم کلیات نائل می‌گردد؛ و در این جاست که درصدد بر می‌آید که برای خود منظومه‌ای عقلی فراهم آورد. و بدین گونه یک دستگاه فکری برای خود بسازد.

در این میان توجه به حجم اطلاعات و افزون یا احتیاج گزاره‌های متعدد به دستگاه فکری او، چه بسا بنیاد عقلانیت پیشین او را تکمیل می‌زند. چه بسا به انهدام عقلانیت سابق وی منتج گردد.

و اما در این میان دو پرسش باقی می‌ماند:

الف: آیا حجم اطلاعات و دانش او در فهم خویشتن و جهان کافی است؟

ب: آیا ابزار کسب اطلاعات او منحصر به حواس پنجگانه و عقل است؟

پاسخ به این دو پرسش، موجب ظهور مکتبهای فکری متعددی شده است، هر متفکری با تکیه بر بیش فرضهای خاص خود در صدد پاسخگویی بدین دو پرسش است. در این میان برخی به حق پرسش اول را به دو پرسش دیگر احاله نموده‌اند.

۱- آیا فهم جهان در همه ابعاد، برای انسان لازم است؟

۲- آیا فهم خویشتن بر فهم جهان مقدم است؟

و بدین گونه مشکل فکری انسان افزون شده است، ولی گویی پاسخ به این امور بر تمامی افکار و فعالیت‌های عقلانی انسان سیطره داشته و او را به خوانشی نو در افکارش می‌خواند.

در پاسخ به این پرسشها فیلسوفان و عارفان گوی سبقت را از دیگران ربوده‌اند و هر یک مشربی را در پی گرفته‌اند. عارفان بر این باورند که:

اولاً: فهم خویشتن بر فهم جهان مقدم است.

ثاناً: ابزار شناسایی محدود به حواس پنجگانه و عقل نیست.

ثالثاً: شناخت جهان در همه ابعاد مطلوب نیست؛ زیرا عمر فردی یک انسان محدود بوده و فرصت کسب همه دانشها را ندارد.

عارفان با توجه به اصول فوق در اندیشه پاسخگویی به پرسشهای قبل برآمده‌اند و در این راستا بنیادی را نام «سیر و سلوک» پی نهاده‌اند. ولی این ترکیب در حقیقت «سلوک و سیر» می‌باشد.

«سلوک» در حقیقت آیین نام‌ها، جهت زندگی و فهم خویشتن است که در پی آن «سالک» به معرفت هستی دست می‌یابد.

و «سیر» محصول گردش در خویشتن و رتبع در آفاق است؛ که در پی آن «سائر»، ساحات وجودی را در می‌نوردد و به فهم گمراه‌های نوینی در حوزه نفس و جهان نائل می‌آید و محصول این عمل، همان صانع مشهور، «سیرانفسی و آفاقی» است.

بنابراین، از نظر عارفان هیچ سلوک حقیقی‌ای بدون «سیر» نیست؛ و «سیر» نشانه صحت سلوک است.

از این رو در اندیشه عرفانی، بخش قابل توجهی به حوزه «مکاشفات و مشاهدات و معاینات» اختصاص یافته است که در این مجال فرصت بازکاوی آنها نیست.

پاره‌ای از عارفان الهی در پی سیرانفسی و آفاقی در اندیشه عرضه محصول

سیر خود برآمده اند، که در این میان گاه عمده توجّه به سیر انفسی بوده و گاه به سیر آفاقی. در این میان شیخ اکبر محیی الدین عربی در قرائتی، بیشتر گزارشگر سیر آفاقی خویش بوده است.

این عربی در گزارش خود، به طور طبیعی از دستگاه رایج زبانی عصر خویش تبعیت کرده، ولی چون گاه و بی گاه مفاهیم دریافتهای وی از حوزه زبان عصری خود خارج بوده، به ناچار وی جهت تفهیم مطالب خویش به تأسیس یا بازخوانی اصطلاحات عرفانی همت گمارده و در بیان مطالب، به شیوه ای خاص سخن گفته است، مثلاً عن الـ «فیض اقدس» و «اعیان ثابته» و «هیولای کلیه» رانده، حال آن که در گزارشهای موجود از متفکران و عارفان قبل از او، چنین اصطلاحاتی با این معانی قابل مشاهده نیست.

این عربی که خود، خوش بر این فرآیند اصطلاح سازی واقف است، فصلی از کتاب بزرگ خود «الفتوحات الکبری» را بدین امر اختصاص داده، و بدین گونه توانسته است حجمی کم نظیر از مشاهدات خود را به رشته بیان درآورد. و همین امر او را در میان تمام متفکران جهان برجسته ساخته است.

بنا به گفته فوق در پی تتبع آثار ابن عربی، ما با حجم وسیع از اطلاعات نوین هستی شناسی و انسان شناسی روبرو خواهیم بود که قرائت آن ما را با مشکل روبرو خواهد ساخت.

این امر مهم بر شاگردان مکتب ابن عربی و به ویژه صدرالدین مودودی - شاگرد بلافصل وی - مخفی نماند، قونوی در اندیشه آن برآمد که بر بنیاد علم سازی عصر خود که برگرفته از حکمت مشاء بود، به ساختمان فکری ابن عربی، نظم و نسقی دهد؛ از این رو آن را به صورت یک دستگاه علمی مدوّن، بنیان نهاد که بعداً به نام «عرفان نظری» شهرت یافت؛ در همین جا باید توجّه نمود که این دستگاه غیر از «علم التصوّف» است؛ زیرا بنای علم التصوّف بر ساختمان معرفة النفس است حال آن که بنای عرفان نظری عمدتاً متوجه هستی شناسی آفاقی و هستی شناسی نفس است.

در این مقام، چون این گفتار در صدد معرفی شرح فصوص الحکم رکنای شیرازی است، گذری کوتاه بر زندگی ابن عربی و اثر جاودان او فصوص الحکم خواهیم داشت.

گذری بر زندگانی ابن عربی و فصوص الحکم او

ابن عربی در هفتم رمضان سال ۵۶۰ ق در شهر مرسیه در خانواده ای از نسل حاتم طایی چشم به جهان گشود؛ سپس در سال ۵۶۸ ق با خانواده خود به اشبیلیه مهاجرت کرد، پس از فراگیری علوم رایج عصری و به تعبیر او زمان جاهلیت، در سال ۵۸۰ ق به طریقت عرفان داخل شد. تا سن سی سالگی در اشبیلیه ماند و از آن به بعد به میراث پدری پرداخت. در سال ۵۹۱ ق در شهر فاس به خدمت «خاتم ولایت محمدی» رسید، سالیانی متمادی به سیرآفاق از اندلس تا شمال آفریقا پرداخت. سپس در حدود سال ۵۹۸ ق تا ۶۰۰ ق در مکه مکرمه ماند و در سال ۶۰۱ ق به قونیه رفت و از این سال به آخر عمر در سرزمینهای آناتولی و شامات بسر برد، تا آن که در سال ۶۳۸ ق در سن ۷۸ سالگی در دمشق درگذشت و در دامنه جبل قاسیون به خاک سپرده شد.^۱

ابن عربی در طول عمر با برکت خود آثار بسیاری را به رشته تحریر درآورد، در دو فهرست نگارش شده ابن عربی از آثار خود پس از یکی به ۲۴۸ اثر و در دیگری به حدود ۲۹۰ نگاشته اشاره شده^۲ و بنا بر استنادی عثمان یحیی ۸۴۶ اثر از وی گزارش شده است.^۳ ولی بدون شک مهمترین آثار او عباد المذنبات، الفتوحات المکیه و فصوص الحکم.

۱- الفتوحات المکیه، مهمترین و مفصل ترین اثر بر جای مانده از ابن عربی است. وی این اثر را در نخستین اقامتش در مکه به سال ۵۹۸ ق آغاز کرد و در

۱- نک: دائرة المعارف بزرگ اسلامی، ج ۲۲۹/۴ - ۲۳۰

۲. مؤلفات ابن عربی تاریخها و تصنیفها/ ۳۰-۴۵

۳. همان/ ۷۹

سال ۶۲۹ به انجام برد و سپس بر آن بخشهایی را افزود، و سرانجام تحریر دوم و نهایی آن را در چهارشنبه ۲۴ ربیع الاول سال ۶۳۹ ق یعنی دو سال قبل از مرگش در ۳۷ مجلد به انجام برد. بنابر تقسیم ابن عربی کتاب الفتوحات المکیة در شش بخش کلی، مشتمل بر ۵۶۰ باب است، عناوین بخشها عبارتند از: معارف مشتمل بر ۷۳ باب، معاملات مشتمل بر ۱۱۶ باب، احوال مشتمل بر ۸۰ باب، منازل مشتمل بر ۱۱۴ باب، مُنازلات مشتمل بر ۷۸ باب و مقامات مشتمل بر ۹۹ باب. این اثر سترگ نخستین بار در بولاق مصر ۱۲۷۴ ق، در چهار مجلد ضخیم به اندازه رحلی کوچک به چاپ رسید.

۲- الفصوص الحکم، این نگاشته در نگاهی غالیانه به گفته سیدحیدرآملی به منزله قرآن کریم^۱ در میان آثار ابن عربی است، بنا به گفته شیخ در مقدمه کتاب، این نگاشته، محصول مکاشفه شیخ در سال ۶۲۷ ق از رسول اکرم (ص) در شهر دمشق است، که به فرمان رسول خدا و جهت انتفاع خلق از آن، مأمور به نگاشتن آن گردیده است.

«أما بعد: فإني رأيت رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم في مُبَشِّرَةِ أُرَيْثُهَا فِي الْعِشْرِ الْآخِرِ مِنْ مُحَرَّمِ سَنَةِ سَبْعٍ وَعِشْرُونَ وَثَمَانِيَةَ بِمِائَةِ دِمَشْقَ، وَبَيَّهَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ كِتَابَ، فَقَالَ لِي: هَذَا «كِتَابُ فَتَوَحُّشِ الْحَكَمِ» خُذْهُ وَاخْرُجْ بِهِ إِلَى النَّاسِ يَنْتَفِعُونَ بِهِ، فَقُلْتُ: السَّمْعُ وَالطَّاعَةُ لِلَّهِ وَلِرَسُولِهِ وَأُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ كَمَا أُمِرْنَا»^۲.

وی در این اثر بر این باور است که پاره ای از مطالب معرفتی آن فقط در این اثر موجود است، و در هیچ جا یافت نمی شود، «و هذه مسألة أُخبرت أَنَّهُ سَطَرُهَا

۱. رک: المقدمات من کتاب نص النصوص / ۲، ۹، ۱۲، ۱۹، ۴۳، ۶۴ و... همو در ص ۱۰۴ گوید: «فالكتاب (فصوص الحکم) يكون من رسول الله (ص) و يكون وصل اليه (يعني الى ابن العربي) منه على الوجه المذكور، من غير خلاف؛ و يكون (فصوص الحکم) عديم المثل و النظير مثل القرآن، كما سبق تقريره».

أحد فی کتاب لا أنا ولا غیری إلا فی هذا الكتاب؛ فهي یتممة الذهر و فريدته»^۱.
و صد البته چون مطالب آن به القاء محمدي است، توانایی افزون ساختن مطالبی
از خود را بر آن ندارد: «فاقتصرت على ما ذكرته من هذه الحکم فی هذا الكتاب
على حد ما ثبت فی أم الكتاب. فامتثلت ما رسم لی، و وقفت عند ما حُدَّ لی، و لو
رمت زیادة على ذلك ما استطعت، فإن الحضرة تمنع من ذلك»^۲.

بنابر روایت جندی، ابن عربی بر پایه همین قداست به اتباع خود دستور داده بود
که کتاب فصوص همواره مجزاً باشد و با هیچ کتاب دیگری در یک مجلد قرار
نگیرد. «و لهذا السرّ نهی الشيخ - رضی الله عنه - أن یجمع بین هذا الكتاب و بین
غیره من الكتب فی جلد واحد، سواء کان من مصنفاته أو مؤلفاته غیره من أفاضل
أصحاب التحقيق، و أمجد أرباب الطريق، لأنّ مشرب مقام النبوة و حماها یجلّ و
یعلو و یعظم ینبغی أن یساو»^۳.

شاید از این دهنه مطالب سرّ تسمیه وی به «شیخ اکبر» توسط شاگردان مکتبش
روشن گردد؛ زیرا هیچ عارض قبل و بعد از او چنین ادعایی نکرده است، و همین امر
دستمایه آموزه «خاتم ولایت» است، گردیده است.

در هر صورت نگارش این اثر که در دوران پختگی ابن عربی به انجام رسیده
تأثیر زرفی در متفکران پس از او داشت، تا بدان جا که به گزارش عثمان یحیی بیش
از ۱۹۵ شرح و حاشیه و گزارش بر فصوص الحکم نگاشته شده است،^۴ که بخش
معدودی از آنها به نقد ابن عربی اختصاص یافته است.

کتاب فصوص الحکم، مشتمل بر یک خطبه و بیست و سه فصل است، که هر
فصل از آن به یک نبی با یک حکمت خاص اختصاص یافته است، عملاً حکمت هر
فصل مطالب فصل را رقم می زند و ابن عربی در طی آن فصل با بهره از آیات قرآنی

۱. همان ۸۹/

۲. همان ۵۸/

۳. شرح فصوص الحکم جندی / ۱۴

۴. المقدمات من کتاب نص النصوص، مقدمة عثمان یحیی، ۱۶/ - ۴۹

در صدد آن است که سر اختصاص هر نبی را به همان فصّ منسوب، مستند سازد؛ و دقیقاً همین امر یکی از بخشهای ابهام آلود فصوص ابن عربی است، لذا شارحانی همچو قیصری در آغاز شرح هر فصّ، در ابتدا به سر اختصاص هر حکمت به یک نبی می پردازند و سپس مطالب فصّ را شرح می دهند.

نکته در خور توجه در فصّ های این کتاب، محوریت آیات قرآن کریم در ذیل هر نبی است، بدین معنی که توجه به داستان پیامبر مورد بحث و آیات مطرح شده درباره این پیامبر در قرآن، ارتباط خاصی را میان مطالب فراهم می آورد که ابن عربی در اندیشه تبیین آن است. لذا در یک نگرش، فصوص الحکم تفسیر موضوعی قرآن کریم با محوریت انباء است، که در طی آن ابن عربی با استخراج یک حکمت خاص، گسستگی آیات را تبیین می نماید.

تلاش ابن عربی جهت این، هم که برای نخستین بار و عملاً آخرین بار در فرهنگ اسلامی اتفاق افتاده، نهایی نگاشته با تعقیدهای لفظی و معنوی همراه است که البته نثر عربی متأثر از فرهنگ ادلسو، هم در آن بی تأثیر نیست. شاید به واسطه همین امر است که در گزارش شیخ امیر برائین احمد لاله آمده است: «در آیامی که به مطالعه فصوص الحکم و بعضی از شروح آن مشغول بودیم بعضی از مشکلات آن نسخه چنان است که از شرّاح، هیچ کس حلّ آن نکرد. و نهایت خواجه صابن الدین علی ترکه رحمه الله می فرموده اند که: این ها مغولیهای حضرت شیخ است ما شروع در حلّ آنها نمی توانیم کرد».^۱

نخستین اثر بر جای مانده در تحلیل و شرح این کتاب، رساله الفکر وک صدرالدین قونوی (۶۷۲ق)، شاگرد بلافضل ابن عربی است، قونوی در این اثر به طور خلاصه و چکیده مطالب هر فصّ را با اضافاتی پیش روی محققان نهاده، که در این جا بایستی توجه داشت که ترتیب محتوایی مباحث وی با فصوص چندان سازگار نیست، و به نظر نگارنده حجم عمده ای از مطالب قونوی به منزله تکمله مطالب فصوص است.

اما نخستین شرح مصطلح این اثر از عقیف الدین تلمسانی (۶۹۰ق) از شاگردان ابن عربی وقونوی است. وی در جای جای نگاشته خود به نقد آراء ابن عربی پرداخته، و سرانجام پس از مرگ شیخ اکبر به مکتب عرفانی ابن سبعین روی آورده است.^۱

البته عثمان یحیی در مقدمه المقدمات من کتاب نصّ النصوص/ ۱۶ گزارشی از شرح فصّ ادریسی، از إسماعیل بن سودکین نوری، متوفی ۶۴۶ق موجود در کتابخانه فاتح سلیمانی استانبول، ش: ۵۳۲۲/ ۲۱۷ ب- ۲۲۶ ألف، نموده است؛ و این شرح کامل نیست.

اگر از این شرح بگذریم تمام شروح نسل اول و دوم فصوص ابن عربی، شروح جانبدارانه مکتب ابن عربی است:

- ۱- تعلیقه «ید الدین» فرغانی (۶۹۹ق).
 - ۲- شرح مؤید الدین جندی (حدود ۷۰۰ق).
 - ۳- شرح عبدالرزاق کاشانی (۷۳۶ق).
 - ۴- شرح داود قیصری (۷۵۱ق).
- این شروح عملاً به عنوان شروح اصلی و مادر فصوص الحکم ابن عربی است که تأثیر آنها در تمامی شروح متأخر همچون رکای شیرازی، خوارزمی، ابن ترکه، سیدحیدرآملی، مهانمی، شاه کلیبولی، نعمه الله، عبدالرحمن جامی، بهاری، نابلسی و افندی آشکار می باشد.
- ولی در این میان باید توجه داشت که:

۱- شرح جندی، شرح چندان کارسازی جهت تحلیل جزئیات فصوص الحکم نیست، و عمدتاً در بردارنده شرح خطبه فصوص و مطالب جنبی در ذیل عبارات است. افزون بر این دشواری مطالب و پیچیده نویسی آن، این شرح را به انزوا کشانده است.

۲- شرح ملاعبدالرزاق کاشانی، وی این شرح را در سال ۷۳۰ق نگاشته است؛

این گزارش عملاً نخستین شرح منظم فصوص الحکم می باشد.

بنا به گزارش کاشانی یکی از نسخه های فصوص الحکم موجود نزد وی همان نسخه جندی است که به نزد قنوی قرائت شده است: «و قد وجدت فی نسخه قرأها الشيخ العارف مؤيد الدين - الشارح للكتاب هذا - على الشيخ الكامل صدرالدين القنوی بخطه».^۱ و شاید همین نسخه است که شیرازی در شرح خود از آن یاد کرده است.

۳- شرح شیخ داهود قیصری، وی شرح خود را که شاید در ایران به فرجام رسیده باشد بنام مقدمه شرحش به خواجه غیاث الدین محمد فرزند خواجه رشید الدین فضل الله (م ۱۱۸ ق)، وزیر ایرانی اهداء کرده است،^۲ و در همین مقدمه به استفاده خود از کاشانی اشاره کرده است: «و ساقنتی الأقدار إلى خدمة مولانا الامام العلامة الكامل المکمل، وحید دهره و برید عصره فخر العارفين قرة عين ذات الموحدين و نور بصر المحققين من الله الحق و الدين، عبد الرزاق بن جمال الدين أبی الغنائم القاسانی، أدام الله على المستفدين بركة أنفاسه و أنار بمعارفه قلوب الطالبين و جلساه».^۳

قیصری یکی از موفق ترین شارحان فصوص در میان اتباع ابن عربی است تا بدانجا که تأثیر او در تمام شارحان بعدی مشهود می باشد. وی همان امری است که خود قیصری در دیباجة شرح خود بدان اشاره کرده: «و كان الحق قد اطلعني على معانيه المتساطعة أنوارها و ألهمني بفحوايه المتعالية أسرارها، و أراني في سرى من بشرني بمعرفتي هذا الكتاب و خصصني بالعلم به من بين سایر الاصحاب من غير تأمل سابق فيه أو مطالعة و استحضار لمعانيه، عناية من الله الكريم و فضلاً من الرب الرحيم».^۴

۱. شرح فصوص کاشانی / ۹۰

۲. شرح فصوص الحکم قیصری / ۶

۳. همان / ۴

۴. همانجا